

gezag, zoals berechting door zijns gelijken en het (voor)recht niet voor een 'vreemde' rechter buiten zijn rechtskring te worden geroepen (*ius de non evocando*), en oude opvattingen over hetgeen billijk is volgens 'natuurrecht', zijn blijven bestaan in concurrentie met absolutistische tendensen en hebben in de West-Europese rechtstraditie op den duur zelfs — voorlopig — overwonnen.

In navolging van vergelijkbaar Frans onderzoek heeft schrijfster voor haar werk, waarop zij in 2001 aan de KU te Nijmegen promoveerde, gekozen voor drie volkrijke provincies in een cruciale fase uit de regeringsperiode van twee Habsburgse vorsten. Zij is daarbij uitgegaan van drie archiefbestanden c. a., namelijk de gratieverzoeken ingediend bij de Geheime Raad te Brussel, de respectievelijk 2200 en 1400 zogenaamde interinemen van gratieverleningen bij de Raad van Vlaanderen en het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland, en de controleregisters van het zegelrecht dat bij ruim drieduizend gratiebrieven werd betaald en geregistreerd bij de Rekenkamer te Rijsel.

Er blijkt op grote schaal gratie te zijn verleend, volgens inderdaad voorgeschreven procedure-regels, waarbij de lagere rechters werden gehoord over de verzachtende omstandigheden of 'nieuwe' gezichtspunten waarop de aanvragers/daders zich beriepen. Eén der belangrijke conclusies die de auteur uit haar breed opgezette onderzoek kan trekken, is dat een voorwaarde voor gratie — die niet 'cadeau' werd gedaan! — verzoening met de magen van het slachtoffer was.

Systematisch zet schrijfster de procedure inzake gratieverlening in al haar facetten uiteen. Daarbinnen plaatst zij personen (*casus*), delicten en omstandigheden als illustratief materiaal. Dit vormt tezamen een zeer leesbaar en informatief relaas, dat ik niet aarzel in zijn reikwijdte tevens een belangrijke bijdrage aan onze theoretische kennis van het zestiende-eeuwse strafrecht denken te noemen. Het is zeer verzorgd uitgegeven en wordt optimaal toegankelijk gemaakt door gedetailleerde registers.

A. H. Huussen jr.

P. H. A. M. Abels, *Ovittius' metamorphosen. De onnavolgbare gedaantewisselingen van een (zielen)dokter in de Reformatietijd* (Fryske Histoaryske Rige XVIII; Delft: Eburon, 2003, 235 blz., €25,-, ISBN 90 5166 992 5).

Dit boek bevat het verbijsterend levensverhaal van Pibo Ovittius Abbema, die stamde uit een geslacht van eigenerfden te Grou en als kwakzalver te Aldeboarn tot een zekere welstand kwam. Na de calvinistische machtsgreep (1580) week hij zonder zijn gezin uit naar Groningen, waar hij zich als pestdokter in leven hield en zich aan bigamie overgaf. Toen de Spaanse legermacht aftrok en hij naar huis terugkeerde, verbande het Hof hem wegens bigamie voor drie jaar uit Friesland. Pogingen als medicus in Delft en Arnhem aan de slag te komen liepen spaak. Als pestdokter in Duisburg viel hij snel door de mand. Hij zocht daarom een andere broodwinning en ontving binnen een half jaar de priesterwijding. Zijn groezelig verleden maakte spoedig een einde aan zijn functioneren als pastoor te Kessel, Orsoy en Weeze. Hij gooide het daarom over een andere boeg. Protectie van Maria van Nassau bezorgde hem het ambt van predikant in Terborg, Vaassen en Ochten, waar men behoefte had aan een Duifhuisachtig type, tot hij tegen de lamp liep. Hij verkaste daarna naar het Utrechts platteland, waar hij predikant te Werkhoven werd, en het Noord-Hollands platteland, waar hij predikant op Wieringen werd; eerst de katholieke meerderheid en dan de calvinistische minderheid maakten hem het leven

onmogelijk. Via Maria van Nassau kon hij als predikant te Didam aan het werk, tot hij werd aangeklaagd wegens kwakzalverij, tovenarij en weerwolverij bij het Hof van Gelre. Toch kon hij in het pas veroverd Enschede als predikant aan de slag, maar het Spaans tegenoffensief noopte hem tot een overhaast vertrek (1598). Hij zocht weer het Utrechtse platteland op, waar hij tot zijn dood (1618) predikant te Hagestein, Nigtevecht en Zuilen was.

De overlevingskunst van Ovittius was verbluffend. Zijn leven lang was hij werkzaam als medicus, priester en predikant zonder over een behoorlijke opleiding te beschikken. Hij had als kwakzalver een tijd succes, maar schakelde moeiteloos over naar het religieus circuit toen hij zag als medicus steeds tegen de lamp te lopen en geen toekomst te hebben. Ook als priester en predikant viel hij steeds door de mand, niet vanwege zijn gebrek aan kennis maar vanwege zijn besmet verleden als bigamist en kwakzalver, tot het verleden zich in het niets had opgelost en hij zich gemakkelijk als predikant op het Utrechtse platteland kon handhaven. Hij profiteerde hierbij van de politieke, militaire en religieuze chaos in het noorden van de Nederlanden en de belendende streken op het eind van de zestiende eeuw. Er bestond wijd en zijd een niemandsland; er was een groot tekort aan priesters en predikanten; er waren brede religieuze middengroepen die niet meer wisten wat zij moesten geloven maar hechtten aan veel oude katholieke gebruiken. Zo kon Ovittius telkens als priester en predikant aan de slag, zonder behoorlijk onderzoek; zo kon hij zich, door zich aan te passen aan de wensen van het kerkvolk, elke keer gemakkelijk als geestelijk leidsman handhaven, zonder veel toezicht en controle. Hierbij kwam zijn vermogen mensen snel voor zich te winnen, althans tijdelijk, hem wel te stade. Dat blijkt uit zijn successen als kwakzalver en geestelijk leidsman; dat blijkt uit het gemak waarmee hij protectie van machtigen, zelfs van strengcalvinistische voormannen, wist te verwerven; dat blijkt tenslotte uit zijn succes bij vrouwen.

Dit is een opmerkelijk en interessant boek, dat tot nadenken stemt. Het berust op een ontzagwekkend onderzoek in een groot aantal archieven in binnen- en buitenland. Het aantal archiefstukken dat tevergeefs is bekeken moet beangstigend zijn. Het boek weet het persoonlijk levensverhaal en het politiek, militair en religieus gebeuren tot een harmonieus geheel samen te smeden en harde feiten en speculaties helder te scheiden. Het is verbluffend hoeveel gegevens over zo'n onbetekenend figuur in de archieven zijn te vinden; het is tegelijk teleurstellend dat zijn denkwereld zozeer een gesloten boek blijft. De auteur stelt zich bij de interpretatie van de gegevens zeer terughoudend op; de lezer krijgt daarom alle ruimte zijn eigen oordeel te vormen. Dat kan doordat de hiaten in het archiefmateriaal gemakkelijk verschillen van dat van de auteur. Waarom week Ovittius in zijn eentje naar Groningen uit, terwijl hij achter de Unie van Utrecht stond? Waarom keerde hij naar Friesland terug, terwijl hij juist een nieuw leven had opgebouwd? Waarom liet hij zich nooit meer in Friesland zien na zijn verbanning? Achtervolgde hij een Amersfoortse weduwe in 1586 naar Holland? Het antwoord van de auteur op dergelijke vragen is niet altijd bevredigend. De enige echte teleurstelling in dit opmerkelijke boek is de epiloog. Men verwacht te worden geconfronteerd met een doorwrochte beschouwing, waarin het beperkte onderwerp in een breder kader wordt geplaatst en het belang ervan wordt beklemtoond en uitgewerkt, maar daarvan is geen sprake. De auteur gebruikt de epiloog enkel om het gedrag van Ovittius te vergoelijken en zijn afgebladderd blazoën op te poetsen. Zijn eindoordeel lijkt mij te positief. Ik kan Ovittius slechts als een charlatan beschouwen, die zich zonder enige scrupule van allerlei dubieuze methodes bediende om zich in het leven staande te houden en aan zijn gerief te komen. Dit is echter niet interessant. Waar het om gaat is de vraag hoe uitzonderlijk Ovittius was: moet hij worden bekeken als een witte raaf die in een verwarde tijd door de mazen van het net glipte of als een representant van allerlei louche figuren die hun kans kregen en grepen door de chaotische staat waarin de katholieke en calvinistische kerk

tegen het eind van de zestiende eeuw verkeerden? Het antwoord op die vraag is mij na lezing van dit boek niet duidelijk.

Guido de Bruin

J. A. M. Hoekx, e. a., ed., *Kroniek van Molius. Een zestiende-eeuwse Bossche priester over de geschiedenis van zijn stad* ('s-Hertogenbosch: Adr. Heinen, 2003, 399 blz., €34,50, ISBN 90 70706 75 X).

De Brabantse historiografie is de laatste jaren onderwerp van hernieuwde belangstelling. In de afgelopen jaren werd de interessante kroniek van de Bossche stadssecretaris Peter van Os uitgegeven in de RGP-reeks en werd een uitgave gemaakt van de Brabantse kroniek van Hadrianus Barlandus, inclusief vertaling en voortzetting (!). Het is goed dat de historiografie van een gewest met een lange en trotse geschiedenis, zo lang ondergesneeuwd door de nationaal-Belgische geschiedschrijving die zich met name richtte op Vlaanderen, en de nationaal-Nederlandse die zich bijna exclusief bezighield met Holland, nu geleidelijk meer aandacht krijgt, en wel in een zeer leesbare vorm.

De *Annales civitates Buscoducensis* van de Bossche priester Willem Molius (of Mool) (ca. 1500-1565) ontstond vermoedelijk tussen 1542 en 1550. Het werk raakte nauw vervlochten met enkele kronieken die korte tijd later werden geschreven, en de uitgevers stellen dat we eigenlijk helemaal niet kunnen spreken van dé kroniek van Molius. Slechts een aantal min of meer contemporaine bewerkte afschriften resten ons, die in de hier besproken publicatie werden uitgegeven. Gelukkig hebben de uitgevers gekozen voor een editie van de Latijnse tekst met parallelle vertaling, een voorbeeld dat navolging verdient en krijgt. Het maakt het werk immers toegankelijk voor de groeiende groep personen die het Latijn niet machtig is, maar voldoet aan de wetenschappelijke eisen van controleerbaarheid. Als toegift hebben de uitgevers de aanvullingen van de Bossche jezuïet Otto Zylius over de jaren 1523-1562 opgenomen.

Molius' werk wordt, net als dat van Zylius, gekenmerkt door een sterke Bossche pre-occupatie — op z'n best vormt de Meierij het referentiekader. Er is nauwelijks aandacht voor de gebeurtenissen in de andere Brabantse steden, nog minder voor de overige Nederlanden, en al helemaal niet voor de wereldgeschiedenis. De *Annales civitates Buscoducensis* beginnen met een uitgebreide historisch-geografische beschrijving van de stad 's-Hertogenbosch, om pas later over te gaan tot een meer traditioneel chronologisch overzicht van de stedelijke geschiedenis. Ongetwijfeld zullen lokaal-historici hun hart kunnen ophalen aan allerlei wetenswaardigheden over de lokalisering van huizen, het verloop van straten, de inrichting van het stadsbestuur en de familiale verhoudingen in de stad. Bij nadere beschouwing is de kroniek echter ook voor een breder publiek interessant. Het werk bevat een groot aantal boeiende gegevens uit het dagelijks leven van de Bossenaars, de kroniek spreekt over blijdschap en verdriet, honger en overvloed, oorlog en vrede, vetes en verzoeningen in de kleine Bossche samenleving van zo'n 15.000 inwoners.

Op het eerste gezicht zijn de editie en vertaling van Molius' kroniek van een hoog niveau, men heeft een goede uitgave gemaakt van een achttiende-eeuws handschrift, dat is geannoteerd aan de hand van de overige manuscripten. Daarbij moet echter wel een aantekening worden gemaakt. Het is de vraag of deze uitgave recht doet aan het belang van de kroniek. De toegankelijkheid voor meer algemene vragen is beperkt. Het register op persoons- en plaatsnamen is voornamelijk interessant voor lokaal-historici, terwijl een thematische index ontbreekt. De